

M. TVLLII CICERONIS
TVSCULANARVM
QVAESTIONVM

AD

B R V T V M

LIBER V.

VIRTVTEM AD BEATE VIVEN-
DVM SE IPSA ESSE CON-
TENTAM.

QVINTVS hic dies, Brute, finem faciet I
Tusculanarum disputationum; quo^o die est a
nobis ea de re, quam tu ex omnibus maxime
probas, disputatum. Placere enim tibi admo-
dum sensi & ex eo libro, quem ad me accu-
ratissime scripsisti, & ex multis sermonibus
tuis, virtutem ad beate vivendum se ipsa ef-
se contentam. Quod etsi difficile est probatu,
propter tam varia & tam multa tormenta
fortunæ; tale tamen est, ut elaborandum sit,

quo facilius probetur: nihil est enim omnium,
quæ in philosophia tractantur, quod gravius
a magnificentiusque dicatur. Nam cum ea cau-
sa impulerit eos, qui primi se ad philosophiæ
studium contulerunt, ut, omnibus rebus post-
habitis, totos se in optimo vitæ statu exqui-
rendo collocarent; profecto spe beate viven-
2 di tantam in eo studio curam operamque po-
fuerunt. Quod si ab iis inventa & perfecta
virtus est, & si præsidii ad beate vivendum
in virtute satis est; quis est, qui non præcla-
re & ab illis positam, & a nobis susceptam
operam philosophandi arbitretur? sin autem
virtus subiecta sub varios incertosque casus,
famula fortunæ est, nec tantarum virium est,
ut se ipsa tueatur; vereor, ne non tam vir-
tutis fiducia nitendum nobis ad spem beate
3 vivendi, quam vota facienda videantur. Equi-
dem eos casus, in quibus me fortuna vehe-
menter exercuit, mecum ipse considerans,
huic incipio sententiæ diffidere; interdum &
humani generis imbecillitatem fragilitatem-
que extimescere. Vereor enim, ne natura,
cum corpora nobis infirma dedisset, iisque
& morbos insanabiles, & dolores intolerabi-
les adjunxisset, animos quoque dederit & cor-
porum doloribus congruentes, & separatim

suis angoribus & molestiis implicatos. Sed ⁴
 in hoc me ipse castigo, quod ex aliorum &
 ex nostra fortasse mollitia, non ex ipsa virtu-
 te de virtutis robore existimo. Illa enim, si
 modo est ulla virtus, (quam dubitationem
 avunculus tuus, Brute, sustulit;) omnia,
 quæ cadere in hominem possunt, subter se ha-
 bet: eaque despiciens, casus contemnit hu-
 manos; culpaque omni carens, præter se ip-
 sam, nihil censet ad se pertinere. Nos au-
 tem omnia adversa tum venientia metu au-
 gentes, tum moerore præsentia, rerum na-
 turam, quam errorem nostrum, damnare ma-
 lumus. Sed & hujus culpæ, & ceterorum ²
 vitiorum peccatorumque nostrorum, omnis a ⁵
 philosophia petenda correctio est; cujus in
 finum cum a primis temporibus ætatis no-
 stra voluntas studiumque nos compulisset, his
 gravissimis casibus in eundem portum, ex
 quo eramus egressi, magna jactati tempestate
 confugimus. O vitæ philosophia dux! o vir-
 tutis indagatrix, expultrixque vitiorum! quid
 non modo nos, sed omnino vita hominum si-
 ne te esse potuisset? tu urbes peperisti: tu
 dissipatos homines in societatem vitæ convo-
 casti: tu eos inter se primo domicilliis, dein-
 de conjugiiis, tum literarum & vocum com-

munione junxisti: tu inventrix legum, tu magistra morum & disciplinæ fuisti: ad te confugimus: a te opem petimus: tibi nos, ut antea magna ex parte, sic nunc penitus totosque tradimus. Est autem unus dies, bene & ex præceptis tuis actus, peccanti immortalitati anteponendus. Cujus igitur potius opibus utamur, quam tuis? quæ & vitæ tranquillitatem largita nobis es, & terrorem mortis sustulisti. Ac philosophia quidem tantum abest, ut, proinde ac de hominum est vita merita, laudetur, ut a plerisque neglecta, a multis etiam vituperetur. Vituperare quisquam vitæ parentem, & hoc parricidio se inquinare audet? & tam impie ingratus esse, ut eam accuset, quam vereri deberet, etiam si minus percipere potuisset? Sed, ut opinor, hic error, & hæc indoctorum animis offusa caligo est, quod tam longe retro respicere non possunt; nec eos, a quibus vita hominum instructa primis sit, fuisse philosophos arbitrantur. Quam rem antiquissimam cum videamus, nomen tamen confitemur esse recens.

3 Nam sapientiam quidem ipsam quis negare
 7 potest non modo re esse antiquam, verum etiam nomine? quæ divinarum humanarumque rerum, tum initiorum, causarumque cujusque

rei cognitione hoc pulcherrimum nomen apud antiquos assequebatur. Itaque & illos septem, qui a Græcis σοφοί, *sapientes* a nostris & habebantur, & nominabantur; & multis ante seculis Lycurgum, cujus temporibus Homerus etiam fuisse ante hanc urbem conditam traditur; etiam heroicis ætatibus Ulysem & Nestorem accepimus & fuisse, & habitos esse sapientes. Nec vero Atlas sustinere cœlum, nec Prometheus affixus Caucasus, nec stellatus Cepheus cum uxore, genero, filia, traderetur, nisi cœlestium divina cognitio nomen eorum ad errorem fabulæ traduxisset. A quibus ducti deinceps omnes, qui in rerum contemplatione studia ponebant, sapientes & habebantur, & nominabantur; idque eorum nomen usque ad Pythagoræ manavit ætatem; quem, ut scribit auditor Platonis, Ponticus Heraclides, vir doctus in primis, Phliuntem ferunt venisse, eumque cum Leonte, principe Phliasiorum, docte & copiose disseruisse quædam; cujus ingenium & eloquentiam cum admiratus esset Leon, quæsisse ex eo, qua maxime arte confideret; at illum artem quidem se scire nullam, sed esse *philosophum*: admiratum Leontem novitatem nominis, quæsisse, quinam essent

philosophi, & quid inter eos & reliquos in-
 9 tereffet? Pythagoram autem respondisse,
 „ similem sibi videri vitam hominum, & mer-
 „ catum eum, qui haberetur maximo ludo-
 „ rum apparatu totius Græciæ celebritate.
 „ nam ut illic alii corporibus exercitatis glo-
 „ riam & nobilitatem coronæ peterent; alii
 „ emendi aut vendendi quæstu & lucro du-
 „ cerentur: esset autem quoddam genus eo-
 „ rum, idque vel maxime ingenuum, qui nec
 „ plausum, nec lucrum quærerent, sed vi-
 „ fendi causa venirent, studioseque perspice-
 „ rent, quid ageretur, & quo modo: ita nos
 „ quasi in mercatus quandam celebritatem
 „ ex urbe aliqua, sic in hanc vitam ex alia
 „ vita & natura profectos, alios gloriæ servire,
 „ alios pecuniæ: raros esse quosdam, qui,
 „ ceteris omnibus pro nihilo habitis, rerum
 „ naturam studiose intuerentur: hos se ap-
 „ pellare sapientiæ studiosos, id est enim phi-
 „ losophos: & ut illic liberalissimum esset,
 „ spectare, nihil sibi acquirentem, sic in vita
 „ longe omnibus studiis contemplationem re-
 4 „ rum cognitionemque præstare., Nec ve-
 10 ro Pythagoras nominis solum inventor, sed
 rerum etiam ipsarum amplificator fuit. Qui
 cum post hunc Philiarium sermonem in Ita-

liam venisset, exornavit eam Græciam, quæ
Magna dicta est, & privatim & publice, præ-
stantissimis & institutis & artibus; cujus de
disciplina aliud tempus fuerit fortasse dicen-
di. Sed ab antiqua philosophia usque ad So-
cratem, qui Archelaum, Anaxagoræ disci-
pulum, audierat, numeri motusque tracta-
bantur, & unde omnia orirentur, quove re-
ciderent; studioseque ab his siderum magni-
tudines, intervalla, cursus anquirebantur, &
cuncta coelestia. Socrates autem primus phi-
losophiam devocavit e cælo, & in urbibus
collocavit, & in domos etiam introduxit, &
coegit de vita & moribus, rebusque bonis &
malis quærere. Cujus multiplex ratio dis- II
putandi, rerumque varietas, & ingenii ma-
gnitudo, Platonis memoria & literis conse-
crata, plura genera effecit dissentientium phi-
losophorum. E quibus nos id potissimum
consecuti sumus, quo Socratem usum arbi-
trabamur, ut nostram ipsi sententiam tege-
remus, errore alios levaremus, & in omni
disputatione, quid esset simillimum veri, quæ-
reremus. Quem morem cum Carneades acu-
tissime copiosissimeque tenuisset, fecimus &
alias sæpe, & nuper in Tusculano, ut ad
eam consuetudinem disputaremus. Et qua-

tridui quidem sermonem superioribus ad te perscriptum libris misimus; quinto autem die, cum eodem in loco confedissemus, sic est propositum, de quo disputaremus.

- 5 *A.* Non mihi videtur ad beate vivendum
 12 satis posse virtutem. *M.* At hercule Bruto meo videtur; cujus ego iudicium, pace tua dixerim, longe antepono tuo. *A.* Non dubito. Nec id nunc agitur, tu illum quantum ames; sed hoc, quod mihi dixi videri, quale sit: de eo a te disputari volo. *M.* Nempe negas ad beate vivendum satis posse virtutem? *A.* Prorsus nego. *M.* Quid? ad recte, honeste, laudabiliter, postremo ad bene vivendum satisne est praesidii in virtute? *A.* Certe satis. *M.* Potes igitur, aut qui male vivat, non eum miserum dicere, aut, quem bene fateare, eum negare beate vivere? *A.* Quidni possim? nam etiam in tormentis recte, honeste, laudabiliter, & ob eam rem bene vivi potest, dummodo intelligas, quid nunc dicam bene: dico enim, constanter, graviter, sapienter, fortiter. Haec etiam in equuleum conjiciuntur, quo vita non adspirat beata. *M.*
 13 Quid igitur? solane beata vita, quaeso, relinquitur extra ostium limenque carceris, cum constantia, gravitas, fortitudo, sapientia, re-

liquæque virtutes rapiantur ad tortorem, nulumque recusent nec supplicium, nec dolorem? *A.* Tu, si quid es factururus, nova aliqua conquiras oportet. Ista me minime movent, non solum quia pervulgata sunt, sed multo magis, quia, tanquam levia quædam vina nihil valent in aqua, sic Stoicorum ista magis gustata, quam potata delectant. Velut iste chorus virtutum, in equuleum impositus, imagines constituit ante oculos cum amplissima dignitate, ut ad eas cursim perrectura beata vita, nec eas a se desertas passura videatur. Cum autem animum ab ista pictura imaginibusque virtutum, ad rem veritatemque traduxeris; hoc nudum relinquitur, possitne quis beatus esse, quamdiu torqueatur. Quamobrem hoc nunc quæramus: 14 virtutes autem, nol^p vereri, ne expostulent & querantur se a beata vita esse relictas. Si enim nulla virtus prudentia vacat, prudentia ipsa hoc videt, non omnes bonos esse etiam beatos; multaque de M'. Atillo, Q. Cæpione, M'. Aquillio recordatur; beatamque vitam, si imaginibus potius uti, quam rebus ipsis placet, conantem ire in equuleum, retinet [ipsa prudentia,] negatque ei cum dolore & cruciatu quidquam esse commune. *M.*

6 Facile patior, te isto modo agere: etsi ini-
 15 quum est præscribere mihi te, quemadmo-
 dum a me disputari velis. Sed quæro utrum
 aliquid actum superioribus diebus, an nihil
 arbitremur? *A.* Actum vero, & aliquantum qui-
 dem. *M.* Atqui, si ita est, profligata jam hæc,
 & pæne ad exitum adducta quæstio est. *A.*
 Quo tandem modo? *M.* Quia motus turbu-
 lenti, jactationesque animorum incitatæ, &
 impetu inconsiderato elatæ, rationem omnem
 repellentes, vitæ beatæ nullam partem re-
 linquunt. Quis enim potest, mortem aut do-
 lorem metuens, quorum alterum sæpe adest,
 alterum semper impendet, esse non miser?
 quid, si idem (quod plerumque fit) pauper-
 tatem, ignominiam, infamiam timet; si de-
 bilitatem, cæcitatem; si denique, quod non
 singulis hominibus, sed potentibus populis
 sæpe contigit, servitutem; potest ea timens
 16 esse quisquam beatus? Quid, qui non modo
 ea futura timet, verum etiam fert sustinet-
 que præsentia? adde eodem exilia, luctus,
 orbitates. Qui rebus his fractus ægritudine
 eliditur, potest tandem esse non miserrimus?
 Quid vero illum, quem libidinibus inflam-
 matum & furem videmus, omnia rabi-
 de appetentem cum inexplebili cupiditate,

quoque affluentius voluptates undique hauriat, eo gravius ardentiusque sitientem, nonne recte miserrimum dixeris? quid elatus ille levitate, inanique lætitia exsultans & temere gestiens; nonne tanto miserior, quanto sibi videtur beatior? Ergo, ut hi miseri, sic contra illi beati, quos nulli metus terrent, nullæ ægritudines exedunt, nullæ libidines incitant, nullæ futes lætitiae exsultantes languidis liquefaciunt voluptatibus. Ut maris igitur tranquillitas intelligitur, nulla ne minima quidem aura fluctus commovente: sic animi quietus & placatus status cernitur, cum perturbatio nulla est, qua moveri queat. Quod si est, qui vim fortunæ, qui omnia humana, quæ cuique accidere possunt, tolerabilia ducat, ex quo nec timor eum, nec angor attingat; idemque, si nihil concupiscat, nulla efferatur animi inani voluptate: quid est, cur is non beatus sit; & si hæc virtute efficiuntur, quid est, cur virtus ipsa per se non efficiat beatos? *A.* Atqui alterum dici non potest, quin ii, qui nihil metuant, nihil angantur, nihil concupiscant, nulla impotenti lætitia efferantur, beati sint; itaque id tibi concedo: alterum autem jam integrum non est. Superioribus enim disputationibus

effectum est, vacare omni animi perturbatione sapientem. *M.* Nimirum igitur confecta res est: videtur enim ad exitum venisse quaestio. *A.* Propemodum id quidem. *M.* Verumtamen mathematicorum iste mos est, non est philosophorum. Nam geometræ cum aliquid docere volunt, si quid ad eam rem pertinet eorum, quæ ante docuerunt, id sumunt pro concessio & probato: illud modo explicant, de quo ante nihil scriptum est. Philosophi, quamcunque rem habent in manibus, in eam, quæ conveniunt, congerunt omnia; etsi alio loco disputata sunt. Quod ni ita esset, cur Stoicus, si esset quaesitum, satisne ad beate vivendum virtus posset, multa diceret? cui satis esset, respondere, se ante docuisse, nihil bonum esse, nisi quod honestum esset; hoc probato consequens esse, beatam vitam virtute esse contentam: &, quo modo hoc sit consequens illi, sic illud huic; ut, si beata vita virtute contenta sit, nisi honestum quod
 18 fit, nihil aliud sit bonum. Sed tamen non agunt sic: nam & de honesto & de summo bono separatim libri sunt; & cum ex eo efficiatur, satis magnam in virtute ad beate vivendum esse vim, nihilominus hoc agunt separatim. Propriis enim, & suis argumentis,

&

& admonitionibus tractanda quæque res est, tanta præsertim. Cave enim putes, ullam a philosophia vocem emissam clariorem, ullumve esse philosophiæ promissum uberius aut majus. Nam quid profitetur? o dii boni! perfecturam se, qui legibus suis paruisset, ut esset contra fortunam semper armatus: ut omnia præsidia haberet in se bene beateque vivendi: ut esset semper denique beatus. Sed videro, quid efficiat. Tantisper hoc ipsum magni æstimo, quod pollicetur. Nam Xerxes quidem refertus omnibus præmiis donisque fortunæ, non equitatu, non pedestribus copiis, non navium multitudine, non infinito pondere auri contentus, præmium proposuit ei, qui invenisset novam voluptatem; qua ipsa non fuisset contentus: neque enim unquam finem inveniet libido. Nos vellem præmio elicere possemus, qui nobis aliquid attulisset, quo hoc firmiter crederemus.

A. Vellem id quidem: sed habeo paululum, quod requiram. Ego enim assentior, eorum, quæ posuisti, alterum alteri consequens esse, ut, quemadmodum, si quod honestum sit, id solum sit bonum, sequatur, vitam beatam virtute confici; sic, si vita beata in virtute sit, nihil esse, nisi virtutem, bonum. Sed

Opp. Phil. T. II.

Q.

Brutus tuus, auctore Aristo & Antiocho non sentit hoc : putat enim, etiam si sit bonum aliquod præter virtutem. *M.* Quid igitur? contra Brutumne me dicturum putas? *A.* Tu vero, ut videtur: nam præfinire non est
 22 meum. *M.* Quid cuique igitur consentaneum sit, alio loco. Nam ista mihi & cum Antiocho sæpe, & cum Aristone nuper, cum Athenis imperator apud eum deversarer, dissensio fuit: mihi enim non videbatur quicumquam esse beatus posse, cum in malis esset; in malis autem sapientem esse posse, si essent ulla corporis aut fortunæ mala. Dicebantur hæc, quæ scripsit etiam Antiochus locis pluribus: virtutem ipsam per se beatam vitam efficere posse, neque tamen beatissimam: deinde ex
 maiore parte plerasque res nominari, etiam si qua pars abesset, ut vires, ut valetudinem, ut divitias, ut honorem, ut gloriam; quæ genere, non numero cernerentur: item beatam vitam, etiam si ex aliqua parte claudicaret, tamen ex multo maiore parte obtinere
 23 nomen suum. Hæc nunc enucleare non ita necesse est; quamquam non constantissime dici mihi videntur. Nam & qui beatus est, non intelligo, quid requirat, ut sit beatior: (si est enim quod desit, ne beatus quidem est:) &, quod ex maiore parte unamquam-

que rem appellari spectarique dicunt, est ubi
id isto modo valeat. Cum vero tria genera
malorum esse dicant; qui duorum generum
malis omnibus urgeatur, ut omnia adversa
sint in fortuna, omnibus oppressum corpus
& confectum doloribus, huic paulumne ad
beatam vitam deesse dicemus, non modo ad
beatissimam? Hoc illud est, quod Theophras- 24
tus sustinere non potuit. Nam cum statuisset,
verbera, tormenta, cruciatus, patriæ ever-
siones, exilia, orbitates magnam vim habere
ad male misereque vivendum, non est ausus
elate & ample loqui, cum humiliter demis-
sisque sentiret. Quam bene, non quaeri- 9
tur: constanter quidem certe. Itaque mihi
placere non solet, consequentia reprehendere,
cum prima concesseris. Hic autem elegantissimus
omnium philosophorum & eruditissimus, non magnopere
reprehenditur, cum tria genera dicit bonorum: vexatur
autem ab omnibus, primum in eo libro, quem scripsit
de vita beata, in quo multa disputat, quamobrem
is, qui torqueatur, qui crucietur, beatus esse non
possit. in eo etiam putatur dicere, in rotam beatam
vitam non escendere. Non usquam id quidem dicit
omnino; sed, quæ dicit, idem valent. Possum 25

igitur, cui concefferim, in malis effe dolores corporis, in malis naufragia fortunæ, huic succenfere dicenti, non omnes bonos effe beatos, cum in omnes bonos ea, quæ ille in malis numerat, cadere poffint? Vexatur idem Theophrastus & libris & fcholis omnium philofophorum, quod in Calliftiene fuo laudarit illam fententiam:

Vitam regit fortuna, non fapientia.

Negant ab ullo philofopho quidquam dictum effe languidius. Recte id quidem; fed nihil intelligo dici potuiffe constantius. Si enim tot funt in corpore bona, tot extra corpus, in casu atque fortuna; nonne confentaneum eft, plus fortunam, quæ domina rerum fit & externarum & ad corpus pertinentium, quam
 26 confilium, valere? An malumus Epicurum imitari? qui multa præclare sæpe dicit: quam enim fibi conftanter convenienterque dicat, non laborat. Laudat tenuem victum: Philofophi id quidem; fed fi Socrates, aut Antifthenes diceret, non is, qui finem bonorum voluptatem effe dixerit. Negat, quemquam jucunde poffe vivere, nifi idem honefte, fapienter, juftèque vivat. Nihil gravius, nihil philofophia dignius; nifi idem hoc ipfum, honefte, fapienter, juftè, ad voluptatem refer-

ret. Quid melius, quam fortunam exiguam
intervenire sapienti? sed hoc isne dicit, qui,
cum dolorem non modo maximum malum,
sed solum malum etiam dixerit, toto corpore
opprimi possit doloribus acerrimis, tum cum
maxime contra fortunam gloriatur? Quod 27
idem melioribus etiam verbis Metrodorus,
*Occupavi te, inquit, Fortuna, atque cepi; om-
nesque aditus tuos interclusi, ut ad me adspi-
rare non posses.* Præclare, si Aristo Chius,
aut Stoicus Zeno diceret, qui, nisi quod tur-
pe esset, nihili malum duceret. Tu vero,
Metrodore, qui omne bonum in visceribus
medullisque condideris; & definieris, sum-
mum bonum firma corporis affectione, ex-
plorataque spe contineri, fortunæ aditus in-
terclusisti? quo modo? isto enim bono jam
exspoliari potes. Atqui his capiuntur im- IO
periti; & propter hujusmodi sententias, isto- 28
rum hominum est multitudo. Acute autem
disputantis illud est, non quid quisque dicat,
sed quid cuique dicendum sit, videre. Ve-
lut in ea ipsa sententia, quam in hac dispu-
tatione suscepimus, omnes bonos semper bea-
tos volumus esse. Quid dicam bonos, per-
spicuum est: omnibus enim virtutibus instru-
ctos & ornatos, cum sapientes, tum viros

bonos dicimus. Videamus, qui dicendi sint beati. Equidem hos existimo, qui sint in bonis, nullo adjuncto malo. Neque ulla alia huic verbo, cum beatum dicimus, subjecta notio est, nisi, secretis malis omnibus, cummulata bonorum complexio. Hanc assequi virtus, si quidquam præter ipsam boni est, non potest: aderit enim malorum, si mala illa ducimus, turba quædam, paupertas, ignobilitas, humilitas, solitudo, amissio suorum, graves dolores corporis, perdita valetudo, debilitas, cæcitas, interitus patriæ, exilium, servitus denique. In his tot & tantis (atque etiam plura possunt accidere) potest esse sapiens: nam hæc casus importat, qui in sapientem potest incurrere. At si ea mala sunt, quis potest præstare, sapientem semper beatum fore, cum vel in omnibus his uno tempore esse possit? Non igitur facile concedo, neque Bruto meo, neque communibus magistris, neque veteribus illis, Aristoteli, Speusippo, Xenocrati, Polemoni, ut cum ea, quæ supra enumeravi, in malis numerent, iidem dicant, semper beatum esse sapientem. Quos si titulus hic delectat insignis & pulcher, Pythagora, Socrate, Platone dignissimus, inducant animum, illa, quorum splendore capiun-

tur, vires, valetudinem, pulchritudinem, divitias, honores, opes contemnere, eaque, quæ his contraria sint, pro nihilo ducere: tum poterunt clarissima voce profiteri, se neque fortunæ impetu, nec multitudinis opinione, nec dolore, neque paupertate terreri, omniaque sibi in sese esse posita, neque esse quidquam extra suam potestatem, quod ducant in bonis. Namque & hæc loqui, quæ sunt 31 magni cujusdam & alti viri, & eadem, quæ vulgus, in malis & bonis numerare, concedi nullo modo potest: qua gloria commotus Epicurus exoritur; cui etiam, si diis placet, videtur semper sapiens beatus. Hic dignitate hujus sententiæ capitur; sed nunquam id diceret, si ipse se audiret. Quid est enim, quod minus conveniat, quam ut is, qui vel summum, vel solum malum dolorem esse dicat, idem censeat, *Quam hoc suave est*, tum, cum dolore crucietur, dicturum esse sapientem? Non igitur ex singulis vocibus philosophi spectandi sunt, sed ex perpetuitate atque constantia.

A. Abducis me, ut tibi assentiar. Sed I I tua quoque, vide, ne desideretur constantia. 32
M. Quonam modo? *A.* Quia legi tuum nuper quartum de Finibus. In eo mihi vide-

bare, contra Catonem differens, hoc velle
 ostendere, quod mihi quidem probatur, inter
 Zenonem & Peripateticos nihil præter ver-
 borum novitatem interesse. Quod si ita est,
 quid est causæ, quin, si Zenonis rationi con-
 sentaneum sit, satis magnam vim in virtute
 esse ad beate vivendum, liceat idem Peripa-
 teticis dicere? rem enim opinor spectari oport-
 33 tere, non verba. *M.* Tu quidem tabellis ob-
 signatis agis mecum; & testificaris, quid di-
 xerim aliquando, aut scripserim. Cum aliis
 isto modo, qui legibus impositis disputant.
 Nos in diem vivimus? quodcunque nostros
 animos probabilitate percussit, id dicimus:
 itaque soli sumus liberi. Verumtamen, quo-
 niam de constantia paulo ante diximus, non
 ego hoc loco id quærendum puto, verumne
 sit, quod Zenoni placuerit, quodque ejus
 auditori, Aristoni, bonum esse solum, quod
 honestum esset; sed, si ita esset, tum ut hoc
 totum, beate vivere, in una virtute poneret.
 34 Quare demus hoc sane Bruto, ut sit beatus
 semper sapiens: quam sibi conveniat, ipse
 viderit. Gloria quidem hujus sententiæ quis
 est illo viro dignior? nos tamen teneamus,
 ut sit idem beatissimus: etsi Zeno Citticus,
 advena quidem, & ignobilis verborum opi-

fex, insinuasse se in antiquam philosophiam
 videtur. Hujus sententiæ gravitas a Plato- 12
 nis auctoritate repetatur; apud quem sæpe
 hæc oratio usurpata est, ut nihil præter vir-
 tutem diceretur bonum; velut in Gorgia So-
 crates, cum esset ex eo quæsitum, Arche-
 laum, Perdiccæ filium, qui tum fortunatissi-
 mus haberetur, nonne beatum putaret? „*Haud* 35
 „*scio, inquit, nunquam enim cum eo collo-*
 „*tus sum.* Ain tu? an tu aliter id scire non
 „*potes? Nullo modo.* Tu igitur ne de Per-
 „*sarum quidem rege magno potes dicere,*
 „*beatusne sit? An ego possim, cum ignorem,*
 „*quam sit doctus, quam vir bonus? Quid?*
 „*tu in eo sitam vitam beatam putas? Ita*
 „*prorsus existimo, bonos, beatos: improbos,*
 „*miseros.* Miser ergo Archelaus? *Certe, si*
 „*injustus.*“ Videturne omnem hic beatam
 vitam in una virtute ponere? Quid vero in 36
 epitaphio? quo modo idem? „Nam cui vi-
 „ro, inquit, ex se ipso apta sunt omnia, quæ
 „ad beate vivendum ferunt, nec suspensa alio-
 „rum aut bono casu, aut contrario, pendere
 „ex alterius eventis, & errare coguntur;
 „huic optime vivendi ratio comparata est.
 „Hic est ille moderatus, hic fortis, hic sa-
 „piens: hic, & nascentibus, & cadentibus

„ cum reliquis commodis, tum maxime liberis, parebit & obediet præcepto illi veteri:

Neque enim laetabitur unquam, nec moerebit nimis,

Quod semper in se ipso omnem spem reponet sui.

13 Ex hoc igitur Platonis quasi quodam sancto augustoque fonte nostra omnis manabit oratio.

37 Unde igitur rectius ordiri possumus, quam a communi parente natura? quæ quidquid genuit, non modo animal, sed etiam quod ita ortum esset e terra, ut stirpibus suis niteretur, in suo quodque genere perfectum esse voluit. Itaque & arbores, & vites, & ea, quæ sunt humiliora, neque se tollere a terra altius possunt; alia semper virent, alia hieme nudata, verno tempore tepesacta frondescent; neque est ullum, quod non ita vigeat interiore quodam motu, & suis in quoque feminibus inclusis, ut aut flores, aut fruges fundat, aut baccas; omniaque in omnibus, quantum in ipsis sit, nulla vi impediante, perfecta sint. 38 Facilius vero etiam in bestiis, quod his sensus a natura est datus, vis ipsius naturæ perspicui potest. Namque alias bestiantes aquarum incolas esse voluit; alias volucres, coelo frui libero; serpentes quasdam,

quasdam esse gradientes; earum ipsarum partim solivagas, partim congregatas; immanes alias, quasdam autem cicures; nonnullas abditas, terraque tectas: atque earum quæque suum tenens munus, cum in disparis animantis vitam transire non possit, manet in lege naturæ. Et ut bestiis aliud alii præcipui a natura datum est, quod suum quæque retinet, nec discedit ab eo; sic homini multo quiddam præstantius: etsi præstantia debent ea dici, quæ habent aliquam comparisonem. Humanus autem animus, decerptus ex mente divina, cum alio nullo, nisi cum ipso deo, si hoc fas est dictu, comparari potest. Hic³⁹ igitur, si est excultus, & si ejus acies ita curata est, ut ne cæcetur erroribus; fit perfecta mens, id est, absoluta ratio; quod est idem virtus. Et, si omne beatum est, cui nihil deest, & quod in suo genere expletum atque cumulatum est, idque virtutis est proprium; certe omnes virtutis compotes, beati sunt. Et hoc quidem mihi cum Bruto convenit, item cum Aristotele, Xenocrate, Speusippo, Polemone. Sed mihi videntur etiam⁴⁰ beatissimi. Quid enim deest ad beate vivendum ei, qui confidit suis bonis? aut, qui diffidit, beatus esse qui potest? At diffidat I4

necesse est, qui bona dividit, tripartito;
 Qui enim poterit aut corporis firmitate,
 aut fortunæ stabilitate confidere? atqui,
 nisi stabili, & fixo, & permanente bono,
 beatus esse nemo potest. Quid ergo ejus-
 modi istorum est? ut mihi Laconis illud di-
 ctum in hos cadere videatur: qui glorianti
 cuidam mercatori, quod multas naves in om-
 nem oram maritimam dimisisset, *Non sane*
optabilis quidem ista, inquit, *rudentibus apta*
fortuna. An dubium est, quin nihil sit ha-
 bendum in eo genere, quo vita beata com-
 pletur, si id possit amitti? nihil enim intera-
 rescere, nihil exstingui, nihil cadere debet
 eorum, in quibus vita beata consistit: nam
 qui timebit, ne quid ex his deperdat, beatus
 41 esse non poterit. Volumus enim, eum, qui
 beatus sit, tutum esse, inexpugnabilem, se-
 ptum atque munitum; non ut parvo metu
 præditus sit, sed ut nullo. Ut enim innocens
 is dicitur, non qui leviter nocet, sed qui ni-
 hil nocet; sic sine metu is habendus est, non
 qui parum metuit, sed qui omnino metu va-
 cat. Quæ est enim alia fortitudo, nisi animi
 affectio cum in adeundo periculo, & in la-
 bore ac dolore patiens, tum procul ab omni
 42 metu? Atque hæc certe non ita se haberent,

nisi omne bonum in una honestate consisteret. Qui autem illam maxime optatam & expetitam securitatem (securitatem autem nunc appello vacuitatem ægritudinis, in qua vita beata posita est) habere quisquam potest, cui aut adfit, aut adesse possit multitudo malorum? qui autem poterit esse celsus, & erectus, & ea, quæ homini accidere possunt, omnia parva ducens, qualem sapientem esse volumus, nisi omnia sibi in se posita censebit? An Lacedæmonii, Philippo minitante per literas, se omnia, quæ conarentur, prohibitorum¹, quæsierunt, *num se esset etiam mori prohibitorus*; vir is, quem quærimus, non multo facilius tali animo reperietur, quam civitas universa? Quid? ad hanc fortitudinem, de qua loquimur, temperantia adjuncta, quæ sit moderatrix omnium commotionum; quid potest ad beate vivendum deesse ei, quem fortitudo ab ægritudine & a metu vindicet; temperantia tum a libidine avocet, tum insolenti alacritate gestire non finat? Hæc efficere virtutem ostenderem, nisi superioribus diebus essent explicata. Atqui 15 cum perturbationes animi, miseram, sedatio- 43 nes autem vitam efficiant beatam; duplexque ratio perturbationis sit, quod ægritudo &

metus in malis opinatis, in bonorum autem errore, lætitia gestiens libidoque versentur; cum hæc omnia cum consilio & ratione pugnent; his tu tam gravibus concitationibus, tamque ipsis inter se dissentientibus atque distractis, quem vacuum, solutum, liberum videris, hunc dubitabis beatum dicere? atqui sapiens semper ita affectus est: semper igitur sapiens beatus est. Atqui etiam omne bonum, lætabile est: quod autem lætabile, id prædicandum & præ se ferendum: quod tale autem, id etiam gloriosum: si vero gloriosum, certe laudabile: quod autem laudabile, profecto etiam honestum: quod
44 bonum igitur, id honestum. At quæ isti bona numerant, ne ipsi quidem honesta dicunt: solum igitur bonum, quod honestum; ex quo efficitur, honestate una vitam contineri beatam. Non sunt igitur ea bona dicenda, nec habenda, quibus abundantem licet esse miser-
45 rimum. An dubitas, quin præstans valetudine, viribus, forma, acerrimis integerrimisque sensibus, (adde etiam, si libet, pernecitatem & velocitatem; da divitias, honores, imperia, opes, gloriam:) si fuerit is, qui hæc habet, injustus, intemperans, timidus, hebeti ingenio, atque nullo; dubitabisne eum mise-

rum dicere? Qualia igitur ista bona sunt, quæ qui habeat, miserrimus esse possit? videamus, ne, ut acervus ex sui generis granis, sic beata vita ex sui similibus partibus effici debeat. Quod si ita est; ex bonis, quæ sola honesta sunt, efficiendus est beatus: ea mixta ex dissimilibus si erunt, honestum ex his effici nihil poterit. Quo detracto, quid poterit beatum intelligi? etenim quidquid est, quod bonum sit, id expetendum est: quod autem expetendum, id certe approbandum: quod vero approbaris, id gratum acceptumque habendum: ergo etiam dignitas ei tribuenda est. Quod si ita est; laudabile sit necesse est: bonum igitur omne laudabile; ex quo efficitur, ut, quod sit honestum, id sit solum bonum. Quod ni ita tenebimus; multa erunt, quæ nobis bona dicenda sint. Omit-¹⁶
to divitias; quas, cum quivis, quamvis indignus, habere possit, in bonis non numero: quod enim est bonum, id non quivis habere potest. Omitto nobilitatem, famamque popularem, stultorum improborumque consensu excitatam. Hæc, quæ sunt minima, tamen bona dicantur necesse est: candiduli dentes, venusti oculi, color suavis, & ea, quæ Euryclea laudat Ulyssæ pedes abluens, *lenitudo*

orationis, mollitudo corporis. Ea si bona du-
 cemus, quid erit in philosophi gravitate, quam
 in vulgi opinione, stultorumque turba, quod
 47 dicatur aut gravius, aut grandius? At enim
 eadem Stoici *praecipua, vel producta* dicunt,
 quæ bona isti. Dicunt illi quidem; sed his
 vitam beatam compleri negant: hi autem si-
 ne iis esse nullam putant; aut, si sit beata,
 beatissimam certe negant. Nos autem vo-
 lumus beatissimam; idque nobis Socratica
 illa conclusione confirmatur. Sic enim prin-
 ceptus ille philosophiæ differebat: *Qualis cu-
 jusque animi affectus esset, talem esse hominem:*
qualis autem ipse homo esset, talem ejus esse
orationem: orationi autem facta similia, factis
vitam. Affectus autem animi in bono viro
 laudabilis: & vita igitur laudabilis boni viri:
 & honesta ergo, quoniam laudabilis; ex qui-
 bus, bonorum beatam vitam esse, concluditur.
 48 Etenim, proh deorum atque hominum fidem!
 parumne cognitum est superioribus nostris dis-
 putationibus, an delectationis, & otii con-
 sumendi causa locuti sumus, sapientem ab
 omni concitatione animi, quam perturbatio-
 nem voco, semper vacare? semper in animo
 ejus esse placidissimam pacem? Vir igitur
 tem-

temperatus, constans sine metu, sine ægritudine, sine alacritate ulla, sine libidine, nonne beatus? At semper sapiens talis: semper igitur beatus. Jam vero qui potest vir bonus non ad id, quod laudabile sit, omnia referre, quæ agit, quæque sentit? refert autem omnia ad beate vivendum: beata igitur vita laudabilis; nec quidquam sine virtute laudabile: beate igitur vita virtute conficitur. Atque hoc sic etiam concluditur. Nec in misera I 7 vita quidquam est prædicabile, aut glorian- 49 dum; nec in ea, quæ nec misera sit, nec beata: & est in aliqua vita prædicabile aliquid, & gloriandum, ac præ se ferendum; ut Epaminondas,

Consiliis nostris laus est attonsa Laconum:
ut Africanus,

A sole exoriente, supra Maeoti' paludes,

Nemo est, qui factis me æquiparare queat.
Quod si est; beata vita glorianda, & prædi- 50 canda, & præ se ferenda est. nihil est enim aliud, quod prædicandum, & præ se ferendum sit. Quibus positis, intelligis, quid sequatur: & quidem, nisi ea vita beata est, quæ est eadem honesta; sit aliud necesse est melius vita beata. Quod erit enim honestum, certe fatebuntur esse melius: ita erit beata

vita melius aliquid; quo quid potest dici per-
 versius? quid? cum fatentur satis magnam
 vim esse in vitiis ad miseram vitam, nonne
 fatendum est, eandem vim in virtute esse ad
 beatam vitam? contrariorum enim contra-
 31 ria sunt consequentia. Quo loco quæro, quam
 vim habeat libra illa Critolai: qui cum in
 alteram lancem animi bona imponat, in al-
 teram corporis, & externa; tantum propen-
 dere illam bonorum animi lancem putet, ut
 18 terram & maria deprimat. Quid ergo aut
 hunc prohibet, aut etiam Xenocratem illum
 gravissimum philosophorum, exaggerantem
 tantopere virtutem, & extenuantem cetera
 & abjicientem, in virtute non beatam modo
 vitam, sed etiam beatissimam ponere? quod
 quidem nisi sit, virtutum interitus conseque-
 32 tur. Nam in quem cadit ægritudo, in eun-
 dem metum cadere necesse est: est enim me-
 tus futuræ ægritudinis sollicita expectatio.
 In quem autem metus, in eundem formido,
 timiditas, pavor, ignavia. Ergo ut idem vin-
 catur interdum, nec putet ad se præceptum
 illud Atrei pertinere,

*Proinde ita parent se in vita, ut vinci ne-
 sciant.*

Hic autem vincetur, ut dixi; nec modo vin-

cetur, sed etiam serviet. At nos virtutem
semper liberam volumus, semper invictam.
Quæ nisi sunt, sublata virtus est. Atqui si 53
in virtute satis est præsidii ad bene viven-
dum, satis est etiam ad beate: satis est enim
certe in virtute, ut fortiter vivamus. Si for-
titer, etiam ut magno animo, & quidem ut
nulla re unquam terreamur, semperque fi-
mus invicti. Sequitur, ut nihil pœniteat,
nihil desit, nihil obftet. Ergo omnia pro-
fluent, absolute, prospere: igitur beate. Sa-
tis autem ad fortiter vivendum virtus po-
test: satis ergo etiam ad beate. Etenim ut 54
stultitia, etsi adepta est, quod concupivit,
nunquam se tamen satis consecutam putat:
sic sapientia semper eo contenta est, quod
adeft, neque eam unquam sui pœnitet.

Similemne putas C. Lælii unum consula-
tum fuisse, & eum quidem cum repulsa, cum
L. Cinnæ quatuor? (si cum sapiens & bo-
nus vir, qualis ille fuit, suffragiis præteritur,
non populus a bono consule potius, quam
ille a malo populo repulsam fert); sed tamen
utrum malles, te, si potestas esset, semel, ut
Lælium, consulem, an, ut Cinnam, quater?
non dubito, tu quid responsurus sis: itaque
video, cui committam. Non quemvis hoc 55

idem interrogarem : responderet enim alius fortasse, se non modo quatuor consulatus uni anteponere ; sed unum diem Cinnæ multorum & clarorum virorum totis ætatibus, Lælius, si digito quem attigisset, pœnas dedisset. At Cinna collegæ sui, consulis Cn. Octavii, præcidi caput iussit ; P. Crassi, L. Cæsaris, nobilissimorum hominum, quorum virtus fuerat domi militiæque cognita ; M. Antonii, omnium eloquentissimi, quos ego audierim ; C. Cæsaris, in quo mihi videtur fuisse specimen humanitatis, salis, suavitatis, leporis. Beatusne igitur, quia hos interfecit ? mihi contra non solum eo videtur miser, quod ea fecit, sed etiam quod ita se gessit, ut ea facere ei liceret. Etsi peccare nemini licet ; sed sermonis errore labimur : id enim licere
 36 dicimus, quod cui conceditur. Utrum tandem beatior C. Marius, tum, cum Cimbricæ victoriæ gloriam cum collega Catulo communicavit, pæne altero Lælio, (nam hunc illi duco simillimum) an cum civili bello victor, iratus, necessariis Catuli deprecantibus, non semel respondit, sed sæpe, *Moriatur ?* in quo beatior ille, qui huic nefariæ voci paruit, quam is, qui tam scelerate imperavit. Nam cum accipere, quam facere præstat in

juriam; tum morti jam ipsi adventanti paulum procedere obviam, quod fecit Catulus, quam, quod Marius, talis viri interitu sex suos obruere consulatus, & contaminare extremum tempus ætatis.

Duodequadraginta annos tyrannus Syracusanorum fuit Dionysius, cum V & XX natus annos dominatum occupavisset. Quapulchritudine urbem, quibus autem opibus præditam, servitute oppressam tenuit civitatem? Atqui de hoc homine à bonis auctoribus sic scriptum accepimus, summum fuisse ejus in victu temperantiam, in rebusque gerendis virum acrem & industrium, eundem tamen maleficum natura & injustum; ex quo omnibus, bene veritatem intuentibus, videri necesse est miserrimum. Ea enim ipsa, quæ concupierat, ne tum quidem, cum omnia se posse censebat, consequebatur. Qui cum esset bonis parentibus atque honesto loco natus (etsi id quidem alius alio modo tradidit) abundaretque æqualium familiaritatibus, & consuetudine propinquorum; haberet etiam, more Græciæ, quosdam adolescentes amore conjunctos; credebatur se eorum nemini: sed his, quos ex familiis locupletum servos delegerat, quibus nomen servitutis ipse detraxerat

rat, & quibusdam convenis, & feris barbaris corporis custodiam committebat. Ita propter injustam dominatus cupiditatem in carcerem quodammodo ipse se incluferat. Quin etiam, ne tonfori collum committeret, tondere filias suas docuit. Ita sordido ancillari-
 que artificio regiae virgines, ut tonstriculæ, tondebant barbam & capillum patris. Et tamen ab his ipsis, cum jam essent adultæ, ferrum removit, instituitque, ut candentibus juglandium putaminibus barbam sibi & ca-
 59 pillum adurerent. Cumque duas uxores haberet, Aristomachen, civem suam, Doridem autem Locrensem, sic noctu ad eas ventitabat, ut omnia specularetur, & perscrutaretur ante. Et, cum fossam latam cubiculari lecto circumdedisset, cujus fossæ transitum ponticulo ligneo conjunxisset; eum ipsum, cum forem cubiculi clauserat, detorquebat, Idemque cum in communibus suggestis consistere non auderet, concionari ex turri alta
 60 solebat. Atque is cum pila ludere vellet (studiose enim id factitabat) tunicamque poneret, adolescentulo, quem amabat, tradidisse gladium dicitur. Hic cum quidam familiaris jocans dixisset: *Huic quidem certe vitam tuam committis*; arrisissetque adolescens;

utrumque jussit interfici: alterum, quia viam demonstravisset interimendi sui; alterum, quia dictum id risu approbavisset. Aque eo facto sic doluit, ut nihil gravius tulerit in vita, quem enim vehementer amarat, occiderat. Sic distrahuntur in contrarias partes impotentium cupiditates: cum huic obsecutus sis, illi est repugnandum. Quamquam hic quidem tyrannus ipse indicavit, quam esset beatus. Nam cum quidam ex ejus assentatoribus Damocles commemoraret in sermone copias ejus, opes, majestatem dominatus, rerum abundantiam, magnificentiam ædium regiarum; negaretque unquam beatiorem quemquam fuisse: *Visne igitur, inquit, Damocle, quoniam haec te vita delectat, ipse eandem degustare, & fortunam experiri meam?* cum se ille cupere dixisset, collocari jussit hominem in aureo lecto, strato pulcherrime textili stragulo, magnificis operibus picto; abacosque complures ornavit argento, auroque cælato. Tum ad mensam eximia forma pueros delectos jussit consistere, eosque nutum ejus intuentes diligenter ministrare. Aderant 62 unguenta, coronæ: incendebantur odores: mensæ exquisitissimis epulis exstruebantur. Fortunatus sibi Damocles videbatur. In hoc

medio apparatu fulgentem gladium, e lacu-
nari seta equina aptum, demitti iussit, ut im-
penderet illius beati cervicibus. Itaque nec
pulchros illos ministratores adspiciebat, nec
plenum artis argentum: nec manum porri-
gebat in mensam: jam ipsæ defluebant coro-
næ: denique exoravit tyrannum, ut abire li-
ceret, quod jam beatus nolet esse. Satisne
videtur declarasse Dionysius, nihil esse ei bea-
tum, cui semper aliquis terror impendeat?
Atque ei ne integrum quidem erat, ut ad ju-
stitiam remigraret, civibusque libertatem &
jura redderet: iis enim se adolescens impro-
vida ætate irretierat erratis, eaque commi-
serat, ut salvus esse non posset, si sanus esse
22 coepisset. Quantopere vero amicitias deside-
63 raret, quarum infidelitatem extimescebat, de-
claravit in Pythagoreis duobus illis; quorum
cum alterum vadem mortis accepisset, alter,
ut vadem suum liberaret, præsto fuisset ad
horam mortis destinatam: *Utinam ego, in-*
quit, tertius vobis amicus adscriberer! Quam
huic erat miserum, carere consuetudine ami-
corum, societate victus, sermone omnino fa-
miliari! homini præsertim docto a puero, &
artibus ingenuis erudito. Musicorum vero
perstudiosum accepimus, poetam etiam tra-

gicum: quam bonum, nihil ad rem. In hoc enim genere nescio quo pacto magis, quam in aliis, suum cuique pulchrum est. Adhuc neminem cognovi poetam (& mihi fuit cum Aquinio amicitia) qui sibi non optimus videretur. Sic se res habet: te tua, me delectant mea. Sed, ut ad Dionysium redeamus; omni cultu & victu humano carebat: vivebat cum fugitivis, cum facinorosis, cum barbaris: neminem, qui aut libertate dignus esset, aut vellet omnino liber esse, sibi amicum arbitrabatur.

Non ego jam cum hujus vita, qua tætrius, 64
miserius, detestabilius excogitare nihil possum, Platonis aut Archytæ vitam comparabo, doctorum hominum & plane sapientium. Ex eadem urbe humilem homunculum, a pul- 23
vere & radio excitabo, qui multis annis post fuit, Archimedem; cujus ego quæstor ignoratum ab Syracusanis, cum esse omnino negarent, septum undique & vestitum vepribus & dumetis, indagavi sepulcrum. Tenebam enim quosdam senariolos, quos in ejus monumento esse inscriptos acceperam; qui declarabant, in summo sepulcro sphaeram esse positam cum cylindro. Ego autem, cum om- 65
nia collustrarem oculis* (est enim ad portas

Agragianas magna frequentia sepulcrorum) animadverti columellam non multum e du-
 mis eminentem, in qua inerat sphæræ figura
 & cylindri. Atque ego statim Syracusanis
 (erant autem principes mecum) dixi, me il-
 lud ipsum arbitrari esse, quod quærerem. Im-
 missi cum falcibus multi purgarunt & ape-
 66 ruerunt locum. Quo cum patefactus esset
 aditus, ad adversam basim accessimus: ap-
 parebat epigramma, exesis posterioribus par-
 tibus versiculorum, dimidiatis fere. Ita no-
 bilissima Græciæ civitas, quondam vero etiam
 doctissima, sui civis unius acutissimi monu-
 mentum ignorasset, nisi ab homine Arpinate
 didicisset. Sed redeat, unde aberravit, ora-
 tio. Quis est omnium, qui modo cum Mu-
 sis, id est, cum humanitate & cum doctrina
 habeat aliquod commercium, qui se non hunc
 mathematicum malit, quam illum tyrannum?
 Si vitæ modum actionemque quærimus; al-
 terius mens rationibus agitandis exquirendis-
 que alebatur, cum oblectatione solertiæ, qui
 est unus suavissimus pastus animorum; alte-
 rius cæde & injuriis, cum & diurno & no-
 cturno metu. Age, confer Democritum, Py-
 thagoram, Anaxagoram: quæ regna, quas
 opes studiis eorum & delectationibus antepo-

nes? Etenim quæ pars optima est in homi- 67
ne, in ea situm esse necesse est illud, quod
quæris, optimum. Quid est autem in homi-
ne sagaci ac bona mente melius? ejus bono
fruendum est igitur, si beati esse volumus:
bonum autem mentis, est virtus; ergo hac
beatam vitam contineri necesse est. Hinc
omnia, quæ pulchra, honesta, præclara sunt,
ut supra dixi (sed dicendum idem illud pau-
lo uberius videtur) plena gaudiorum sunt.
Ex perpetuis autem, plenisque gaudiis cum
perspicuum sit vitam beatam existere, se-
quitur, ut ea existat ex honestate.

Sed, ne verbis solum attingamus ea, quæ 24.
volumus ostendere, proponenda quædam quasi 68
moventia sunt, quæ nos magis ad cognitio-
nem intelligentiamque convertant. Suma-
tur enim nobis quidam præstans vir optimis
artibus, isque animo parumper & cogitatio-
ne fingatur. Primum ingenio eximio sit, ne-
cesse est: tardis enim mentibus virtus non
facile comitatur: deinde ad investigandam
veritatem studio incitato; ex quo triplex ille
animi foetus existet: unus in cognitione
rerum positus, & in explicatione naturæ:
alter in descriptione expetendarum fugienda-
rumve rerum: tertius in judicando, quid cui-

que rei sit consequens, quid repugnans; in quo inest omnis tum subtilitas differendi, tum
69 veritas iudicandi. Quo tandem igitur gaudio affici necesse est sapientis animum, cum his habitantem pernoctantemque curis? ut, cum totius mundi motus conversionesque perspexerit, sideraque viderit innumerabilia coelo inhærentia cum ejus ipsius motu congruere certis infixæ sedibus? septem alia suos quæque tenere cursus, multum inter se aut altitudine aut humilitate distantia, quorum vagi motus rata tamen & certa sui cursus spatia definiant? Horum nimirum adspæctus impulit illos veteres, & admonuit, ut plura quærerent. Inde est indagatio nata initiorum, & tanquam seminum, unde essent omnia orta, generata, concreta; quæque cujusque generis vel inanimi, vel animantis, vel muti, vel loquentis origo, quæ vita, qui interitus, quæque ex alio in aliud vicissitudo atque mutatio: unde terra, & quibus librata ponderibus, quibus cavernis maria sustineantur: in qua omnia, delata gravitate, medium mundi locum semper expetant, qui est idem
25 infimus in rotundo. Hæc tractanti animo,
70 & noctes & dies cogitanti, existit illa a deo Delphis præcepta cognitio, ut ipsa se mens-

agnoscat, conjunctamque cum divina mente
se sentiat, ex quo insatiabili gaudio comple-
tur. Ipsa enim cogitatio de vi & natura deo-
rum, studium incendit illius æternitatis imi-
tandæ; neque se in brevitæ vitæ colloca-
tam putat, cum rerum causas alias ex aliis
aptas, & necessitate nexas videt; quibus ab
æterno tempore fluentibus in æternum, ra-
tio tamen mensque moderatur. Hæc ille in-71
tuens atque suspiciens, vel potius omnes par-
tes orasque circumspiciens, quanta rursus
animi tranquillitate humana & ceteriora con-
siderat? hinc illa cognitio virtutis existit:
efflorescunt genera partesque virtutum: in-
venitur, quid sit, quod natura spectet extre-
mum in bonis, quid in malis ultimum, quo
referenda sint officia, quæ degendæ ætatis
ratio deligenda. Quibus & talibus rebus ex-
quisitis, hoc vel maxime efficitur, quod hac
disputatione agimus, ut virtus ad beate vi-
vendum sit se ipsa contenta. Sequitur tertia, 72
quæ per omnes partes sapientiæ manat &
funditur, quæ rem definit, genera dispertit,
sequentia adjungit, perfecta concludit, vera
& falsa dijudicat, differendi ratio & scientia.
Ex qua cum summa utilitas existit ad res
ponderandas, tum maxime ingenua delecta-

tio, & digna sapientia. Sed hæc otii. Transeat idem iste sapiens ad rempublicam tuendam: quid eo possit esse præstantius, cum contineri prudentia utilitatem civium cernat, iustitia nihil in suam domum inde derivet, reliquis utatur tot, tam variisque virtutibus? adijunge fructum amicitiarum: in quo a doctis positum est cum consilium omnis vitæ consentiens & pæne conspirans, tum summa jucunditas e quotidiano cultu atque victu. Quid hæc tandem vita desiderat, quo sit beatior? cui refertæ tot tantisque gaudiis fortuna ipsa cedat necesse est. Quod si gaudere talibus bonis animi, id est virtutibus, beatum est, omnesque sapientes iis gaudiis perfruuntur; omnes eos confiteri beatos esse necesse est.

- 26 *A.* Etiamne in cruciatu atque tormentis?
 73 *M.* An tu me in viola putas, aut in rosa dicere? an Epicuro, qui tantummodo induit personam philosophi, & sibi ipse hoc nomen inscripsit, dicere licebit: (quod quidem, ut habet se res, me tamen plaudente dicit:) Nullum sapienti esse tempus, etsi uratur, torqueatur, secetur, quin possit exclamare, *Quantum pro nihilo puto!* cum præsertim omne malum dolore definiat, bonum voluptate: hæc ne-

ſtra honeſta, turpia irrideat; dicatque, nos
in vocibus occupatos, inanes ſonos fundere;
neque quidquam ad nos pertinere, niſi quod
aut læve, aut aſperum in corpore ſentiatur.
Huic ergo, ut dixi, non multum differenti a
iudicio ferarum, obliſci licebit ſui? & tum
fortunam contemnere, cum ſit omne & bo-
num ejus & malum in poteſtate fortunæ:
tum dicere, ſe beatum in ſummo cruciatu at-
que tormentis, cum conſtituerit, non modo
ſummum malum eſſe dolorem, ſed etiam ſo-
lum? Nec vero illa ſibi remedia comparavit⁷⁴
ad tolerandum dolorem, firmitatem animi, tur-
pitudinis verecundiam, exercitationem con-
ſuetudinemque patiendi, præcepta fortitudi-
nis, duritiam virilem: ſed una ſe dicit re-
cordatione acquieſcere præteritarum volu-
ptatum: ut, ſi quis æſtuans, cum vim calo-
ris non facile patitur, recordari velit, ſe ali-
quando in Arpinati noſtro gelidis fluminibus
circumfuſum fuiſſe. Non enim video, quo mo-
do ſedare poſſint mala præſentia præteritæ
voluptates. Sed cum is dicat, ſemper bea-⁷⁵
tum eſſe ſapientem; cui dicere hoc, ſi ſibi
conſtare vellet, non liceret: quidnam facien-
dum eſt his, qui nihil expetendum, nihil in
bonis ducendum, quod honeſtate careat, exiſti-

mant? me quidem auctore etiam Peripatetici, veteresque Academici balbutire desinant aliquando, aperteque & clara voce audeant dicere, beatam vitam in Phalaridis taurum descendere. Sint enim tria genera bonorum, ut jam a laqueis Stoicorum, quibus usum me pluribus, quam soleo, intelligo, recedamus: sint sane illa genera bonorum, dum corporis & externa jaceant humi, & tantummodo, quia sumenda sint, appellentur bona: alia autem illa divina, longe lateque se pandant, coelumque contingant; ut, ea qui adeptus sit, eum beatum modo, & non beatissimum etiam dixerim? Dolorem vero sapiens extimescet? is enim huic maxime sententiae repugnat. Nam contra mortem nostram atque nostrorum, contraque ægritudinem & reliquas animi perturbationes satis esse videmur superiorum dierum disputationibus armati & parati. Dolor esse videtur acerrimus virtuti adversarius: is arduas faces intentat: is fortitudinem, magnitudinem animi, patientiam se debilitaturum minatur. Huic igitur succumbet virtus? huic beata sapientis & constantis viri vita cedit? quam turpe, o dii boni! Pueri Spartiatæ non ingemiscunt verberum dolore laniati. Adolescentium greges

La-

Lacedæmone vidimus ipsi, incredibili contentionem certantes pugnis, calcibus, unguibus, morfu denique, ut exanimarentur prius, quam se victos faterentur. Quæ barbaria India vastior, aut agrestior? in ea tamen gente primum ii, qui sapientes habentur, nudi ætatem agunt, & Caucaſi nives hiemalemque vim perferunt sine dolore: cumque ad flammam se applicaverunt, sine gemitu adurantur. Mulieres vero in India, cum est cujus earum vir mortuus, in certamen iudiciumque veniunt, quam plurimum ille dilexerit: plures enim singulis solent esse nuptæ. Quæ est victrix, ea læta, proſequentibus ſuis, una cum viro in rogam imponitur: illa victa moeſta diſcedit. Nunquam naturam nos vinceret: est enim ea ſemper invicta. Sed nos umbris, deliciis, otio, languore, deſidia animum infecimus: opinionibus maloque more delinitum mollivimus. Aegyptiorum morem quis ignorat? quorum imbutæ mentes pravitate erroribus, quamvis carnificinam prius ſubierint, quam ibim, aut aſpidem, aut ſelem, aut canem, aut crocodilum violent: quorum etiam ſi imprudentes quippiam fecerint, poenam nullam recuſent. De hominibus loquor. Quid beſtiæ? non frigus, non famem, non montiva-

gos atque silvestres cursus lustrationesque
patiuntur? non pro suo partu ita propugnant,
ut vulnera extipiant? nullos impetus, nul-
los ictus reformident? Omitto, quæ perfe-
rant, quæque patiantur ambitiosi, honoris
causa; laudis studiosi, gloriæ gratia; amore
incensi, cupiditatis. Plena vita exemplorum
est. Sed adhibeat oratio modum, & redeat
28 illuc, unde defluxit. Dabit, dabit, inquam,
30 se in tormenta vita beata: nec iustitiam, tem-
perantiam, in primisque fortitudinem, magni-
tudinem animi, patientiam profecuta, cum
tortoris os viderit, consistet; virtutibus om-
nibus sine ullo animi terrore ad cruciatum
profectis, resistet extra fores (ut ante dixi)
limenque carceris. Quid enim ea foedius, quid
deformius sola relicta, comitatu pulcherrimo
segregata? quod tamen fieri nullo pacto po-
test. Nec enim virtutes sine beata vita cohæ-
31 rere possunt, nec illa sine virtutibus. Itaque
eam tergiversari non sinent, secumque ra-
pient, ad quemcunque ipsæ dolorem crucia-
tumque ducentur. Sapientis est enim pro-
prium, nihil, quod poenitere possit, facere,
nihil invitum; splendide, constanter, gravi-
ter, honeste omnia: nihil ita exspectare, quasi
certo futurum; nihil, cum acciderit, admi-

rari, ut inopinatum ac novum accidisse videatur: omnia ad suum arbitrium referre: suis stare judiciis. Quo quid sit beatius, mihi certe in mentem venire non potest. Stoicorum quidem facilis conclusio est: qui cum finem bonorum esse senserint congruere naturæ, cumque ea convenienter vivere: cum id sit in sapiente fitum, non officio solum, verum etiam potestate; sequatur necesse est, ut cujus in potestate summum bonum, in ejusdem vita beata sit. Ita sit semper vita beata sapientis. Habes, quæ fortissime de beata vita dici putem, &, quo modo nunc est, nisi quid tu melius attuleris, etiam verissime.

A. Melius equidem afferre nihil possum: 29 sed a te (impetrarim libenter, nisi molestum sit, quoniam te nulla vincula impediunt ullius certæ disciplinæ, libasque ex omnibus, quodcunque te maxime specie veritatis movet; quod paulo ante Peripateticos, veteremque Academiam hortari videbare, ut sine retractatione libere dicere auderent, sapientes esse semper *beatissimos*,) id velim audire, quemadmodum his putes consentaneum esse id dicere. Multa enim a te contra istam sententiam dicta sunt, & Stoicorum ratione con-

83 clusa. *M.* Utamur igitur libertate, qua nobis solis in philosophia licet uti: quorum oratio nihil ipsa iudicat, sed habetur in omnes partes; ut ab aliis possit ipsa per sese, nullius auctoritate adjuncta, iudicari. Et quoniam videris hoc velle, ut quaecunque dissentientium philosophorum sententia sit de finibus, tamen virtus satis habeat ad vitam beatam praesidii; quod quidem Carneadem disputare solitum accepimus, sed is, ut contra Stoicos, quos studiosissime semper refellebat, & contra quorum disciplinam ingenium ejus exarserat; nos illud quidem cum pace agemus. Si enim Stoici fines bonorum recte posuerunt; confecta res est: necesse
 84 est semper beatum esse sapientem. Sed quæramus unamquamque reliquorum sententiam, si fieri potest, ut hoc præclarum quasi decretum beatæ vitæ possit omnium sententiis
 30 & disciplinis convenire. Sunt autem hæ de finibus, ut opinor, retentæ defensæque sententiæ: primum simplices quatuor: Nihil bonum, nisi honestum, ut Stoici: Nihil bonum, nisi voluptas, ut Epicurus: Nihil bonum, nisi vacuitas doloris, ut Hieronymus: Nihil bonum, nisi naturæ primis bonis aut omnibus aut maximis frui, ut Carneades con-

tra Stoicos differebat. Hæc igitur simplicia:
 illa mixta. Tria genera bonorum, maxima 85
 animi, secunda corporis, externa tertia, ut
 Peripatetici, nec multo veteres Academici se-
 cus. Voluptatem cum honestate Dinomachus
 & Callipho copulavit: indolentiam autem ho-
 nestati Peripateticus Diodorus adjunxit. Hæ
 sunt sententiæ, quæ stabilitatis aliquid ha-
 beant: nam Aristonis, Pyrrhonis, Herilli, non-
 nullorumque aliorum evanuerunt. Hi quid
 possint obtinere, videamus, omissis Stoicis;
 quorum satis videor defendisse sententiam. Et
 Peripateticorum quidem explicata causa est;
 præter Theophrastum, & si qui illum secuti,
 imbecillius horrent dolorem & reformidant.
 Reliquis quidem licet facere id, quod fere
 faciunt, ut gravitatem dignitatemque virtu-
 tis exaggerent; quam cum ad coelum extu-
 lerint, quod facere eloquentes homines co-
 piose solent, reliqua ex collatione facile est
 conterere atque contemnere. Nec enim licet
 iis, qui laudem cum dolore petendam esse
 dicant, negare, eos esse beatos, qui illam ade-
 pti sint. Quamquam enim sint in quibusdam 86
 malis; tamen hoc nomen beati longe & late
 patet. Nam ut quæstuosa mercatura, fru- 31
 ctuosa aratio dicitur, non si altera semper

omni damno, altera omni tempestatis calamitate semper vacat: sed si multo maiore ex parte exstat in utraque felicitas: sic vita, non solum si undique referta bonis est, sed si multo maiore & graviore ex parte bona propendunt, beata recte dici potest. Sequetur igitur horum ratione vel ad supplicium beata vita virtutem, cumque ea descendet in taurnum, Aristotele, Xenocrate, Speusippo, Polemone auctoribus, nec eam minis aut blandimentis corrupta deseret. Eadem Calliphontis erit Diodorique sententia; quorum uterque honestatem sic complectitur, ut omnia, quæ sine ea sint, longe & retro ponenda censeat. Reliqui habere se videntur angustius, enatant tamen, Epicurus, Hieronymus, & si qui sunt, qui desertum illum Carneadem curent defendere. Nemo est enim, quin eorum bonorum animum putet esse iudicem, eumque condoceriat, ut ea, quæ bona malae videantur, possit contemnere. Nam quæ tibi Epicuri videtur, eadem erit Hieronymi & Carneadis causa, & hercle omnium reliquorum. Quis enim parum est contra mortem, aut dolorem paratus? ordiamur ab eo, si placet, quem mollem, quem voluptarium dicimus.

Quid? is tibi mortemne videtur, an dolo-
rem timere? qui eum diem, quo moritur, bea-
tum appellat, maximisque doloribus affectus,
eos ipsos inventorum suorum memoria & re-
cordatione confutat: nec hæc sic agit, ut ex
tempore quasi effutire videatur. De morte
enim ita sentit, ut dissoluto animante, sensum
extinctum putet; quod autem sensu careat,
nihil ad nos id iudicet pertinere. Item de do-
lore certa habet, quæ sequatur: quorum ma-
gnitudinem brevitatem consolatur, longinqui-
tatem levitate. Quid tandem isti grandiloqui 89
contra hæc duo, quæ maxime angunt, melius
habent, quam Epicurus? an ad cetera, quæ
mala putantur, non & Epicurus, & reliqui
philosophi satis parati videntur? quis non
paupertatem extimescit? neque tamen quis-
quam philosophorum. Hic vero ipse quam 32
parvo est contentus? nemo de tenui victu
plura dixit. etenim quæ res pecuniæ cupidi-
tatem afferant, ut amor, ut ambitioni, ut
quotidianis sumtibus copiae suppetant; cum
procul ab iis omnibus rebus absit, cur pecu-
niam magnopere desideret, vel potius curet
omnino? An Scythes Anacharsis potuit pro 90
nihilò pecuniam ducere; nostrates philosophi
facere non poterunt? Illius epistola fertur

his verbis : *ANACHARSIS HANNONI SALUTEM. Mihi amictui est Scythicum tegmen ; calciamentum, solorum callum ; cubile, terra ; pulpamentum, fames : lacte, caseo, carne vescor. Quare ut ad quietum me licet venias. Munera autem ista, quibus es delectatus, vel civibus tuis, vel diis immortalibus dona.* Omnes fere philosophi omnium disciplinarum, nisi quos a recta ratione natura vitiosa detorsisset, eodem hoc animo esse potuerunt. Socrates, in pompa cum magna vis auri argentique ferretur, *Quam multa non desidero!* inquit. Xenocrates, cum legati ab Alexandro quinquaginta ei talenta attulissent, quæ erat pecunia temporibus illis, Athenis præsertim, maxima; abduxit legatos ad coenam in Academiam; iis apposuit tantum, quod satis esset, nullo apparatu. Cum postridie rogarent eum, cui numerari juberet: *Quid? vos hesternæ, inquit, coenula non intellexistis, me pecunia non egere?* quos cum tristiores vidisset, XXX minas accepit, ne aspernari regis liberalitatem videretur. At vero Diogenes liberius, ut Cynicus, Alexandro roganti, ut diceret, si quid opus esset, *Nunc quidem paululum, inquit, a sole:* offecerat videlicet apricanti. Et hic quidem disputare solebat, quanto regem Persarum vita fortu-

naque superaret: sibi nihil deesse: illi nihil
fatis unquam fore: se ejus voluptates non de-
siderare, quibus nunquam satiari ille posset;
suas eum consequi nullo modo posse. Vides,
credo, ut Epicurus cupiditatum genera di- 33
viserit, non nimis fortasse subtiliter, utili- 93
ter tamen: partim esse naturales & neces-
sarias; partem naturales, & non neces-
sarias; partim neutrum: necessarias satiari pos-
se pæne nihilo; divitias enim naturæ parabi-
les esse. Secundum autem genus cupiditatum,
nec ad potiendum difficile esse censet, nec
vero ad carendum: tertias, quod essent plane
inanes, neque necessitatem modo, sed ne na-
turam quidem attingerent, funditus ejicien-
das putavit. Hoc loco multa ab Epicureis 94
disputantur, eæque voluptates singillatim ex-
tenuantur: quarum genera non contemnunt;
non quærunt tamen copiam. Nam & obscœ-
nas voluptates, de quibus multa ab illis ha-
betur oratio, faciles, communes, in medio si-
tas esse dicunt; easque si natura requirat,
non genere, aut loco, aut ordine, sed forma,
ætate, figura metiendas putant: ab iisque ab-
stinere minime esse difficile, si aut valetudo,
aut officium, aut fama postulet: omninoque
genus hoc voluptatum optabile esse, si non

95 obfit; prodesse nunquam. Totumque hoc de
 voluptate sic ille præcepit, ut voluptatem ip-
 sam per se, quia voluptas fit, semper optan-
 dam expetendamque putet; eademque ratio-
 ne dolorem ob id ipsum, quia dolor fit, sem-
 per esse fugiendum. Itaque hac usurum com-
 pensatione sapientem, ut voluptatem fugiat,
 si ea maiorem dolorem effectura sit; & do-
 lorem suscipiat maiorem efficientem volupta-
 tem: omniaque jucunda, quamquam sensu
 corporis judicentur, ad animum referri ta-
 96 men. Quocirca corpus gaudere tam diu, dum
 præsentem sentiat voluptatem; animum &
 præsentem percipere pariter cum corpore, &
 prospicere venientem, nec præteritam præ-
 terfluere sinere: ita perpetuas & contextas
 voluptates in sapiente fore semper, cum ex-
 spectatio speratarum voluptatum, percepta-
 rum memoriæ jungeretur. Atque iis similia
 ad victum etiam transferuntur, extenuantur-
 que magnificentia & sumtus epularum, quod
 34 parvo cultu natura contenta sit. Etenim quis
 97 hoc non videt, desideriis ista condiri omnia?
 Darius in fuga, cum aquam turbidam & ca-
 daveribus inquinatam bibisset, negavit un-
 quam se bibisse jucundius. Nunquam videli-
 cet sitiens biberat. Nec esuriens Ptolemæus

ederat: qui cum peragranti Aegyptum, comitibus non consecutis, cibarius in casa panis datus esset, nihil visum est illo pane jucundius. Socratem ferunt, cum usque ad vespereum contentius ambularet, quæsitumque esset ex eo, quare id faceret; respondisse, se, quo melius cœnaret, opsonare ambulando famem. Quid? victum Lacedæmoniorum in phiditiis nonne videmus? ubi cum tyrannus cœnavisset Dionysius, negavit se jure illo nigro, quod cœnæ caput erat, delectatum. Tum is, qui illa coxerat: *Minime mirum, condimenta enim defuerunt.* Quæ tandem, inquit ille? *Labor in venatu, sudor, cursus ab Eurota, fames, sitis.* his enim rebus Lacedæmoniorum epulæ condiuntur. Atque hoc non ex hominum more solum, sed etiam ex bestiis intelligi potest, quæ, ut quidquid objectum est, quod modo a natura non sit alienum, eo contentæ non quærunt amplius. Civitates quædam universæ, more doctæ, parsimonia delectantur, ut de Lacedæmoniis paulo ante diximus. Persarum a Xenophonte victus exponitur; quos negat ad panem adhibere quidquam, præter nasturtium. Quamquam, si quædam etiam suaviora natura desideret, quam multa ex terra, arboribusque

gignuntur, cum copia facili, tum suavitate
 praestantia? adde siccitatem, quæ consequi-
 • tur hanc continentiam in victu: adde inte-
 100 gritatem valetudinis. Confer sudantes, ru-
 ctantes, refertos epulis, tanquam opimos bo-
 ves: tum intelliges, qui voluptatem maxime
 sequantur, eos minime consequi; jucundita-
 temque victus esse in desiderio, non in satie-
 35 tate. Timotheum, clarum hominem Athe-
 nis, & principem civitatis, ferunt, cum coe-
 navisset apud Platonem, eoque convivio ad-
 modum delectatus esset, vidissetque eum post-
 ridie, dixisse: *Vestrae quidem coenae non so-
 lum in praesentia, sed etiam postero die jucun-
 dae sunt.* Quid, quod ne mente quidem re-
 cte uti possumus, multo cibo & potione com-
 pleti? Est praecleara epistola Platonis ad Dio-
 nis propinquos; in qua scriptum est his fere
 101 verbis: *Quo cum venissem, vita illa beata,
 quae ferebatur, plena Italicarum, Syracusia-
 rumque mensarum, nullo modo mihi placuit;
 his in die saturum fieri, nec unquam perno-
 ctare solum, ceteraque, quae comitantur huic
 vitae, in qua sapiens nemo efficietur unquam,
 moderatus vero multo minus. Quia enim na-
 tura tam mirabiliter temperari potest? Quo
 modo igitur jucunda vita potest esse, a qua*

absit prudentia? absit moderatio? ex quo Sardanapali, opulentissimi Assyriæ regis, error agnoscitur, qui incidi iussit in busto,

*Haec habeo, quæ edi, quæque exsaturata
libido*

*Hausit: at illa jacent multa & præclara
relicta.*

Quid aliud, inquit Aristoteles, in bovis, non in regis sepulcro inscriberes? Hæc habere se mortuum dicit, quæ ne vivus quidem diutius habebat, quam fruebatur. Cur igitur divitiæ desiderentur? aut ubi paupertas beatos esse non finat? Signis, credo, tabulis, ludis. Si quis est, qui his delectetur, nonne melius tennes homines fruuntur, quam illi, qui his abundant? est enim earum omnium rerum nostra in urbe summa in publico copia. quæ qui privati habent, nec tam multa, & raro vident, cum in sua rura venerunt. quos tamen pungit aliquid, cum illa unde habeant, recordantur. Dies deficiat, si velim paupertatis causam defendere: aperta enim res est, & quotidie nos ipsa natura admonet, quam paucis, quam parvis rebus egeat, quam vilibus.

Num igitur ignobilitas, aut humilitas, aut
etiam popularis offensio, sapientem beatum

36

102

esse prohibebit? vide, ne plus commendatio
 in vulgus, & hæc, quæ expetitur, gloria mo-
 lestiæ habeat, quam voluptatis. Leviculus
 sane noster Demosthenes, qui illo iusurro de-
 lectari se dicebat aquam ferentis mulierculæ,
 ut mos in Græcia est, insusurrantisque alteri,
Hic est ille Demosthenes. Quid hoc levius?
 At quantus orator? sed apud alios loqui vi-
 104 delicet didicerat, non multum ipse secum. In-
 telligendum est igitur, nec gloriam popula-
 rem ipsam per sese expetendam, nec ignobi-
 lilitatem extimescendam. *Veni Athenas*, inquit
 Democritus; *neque me quisquam ibi agnovit.*
 Constantem hominem & gravem! qui glorie-
 tur, a gloria se abfuisse. An tibicines, iique,
 qui fidibus utuntur, suo, non multitudinis
 arbitrio, cantus numerosque moderantur; vir
 sapiens, multo arte majore præditus, non quid
 verissimum sit, sed quid velit vulgus, exqui-
 ret? an quidquam stultius, quam, quos sin-
 gulos, sicut operarios barbarosque contem-
 nas, eos aliquid putare esse universos? ille
 verò nostras ambitiones levitatesque contem-
 net, honoresque populi, etiam ultro delatos,
 repudiabit: nos autem eos nescimus, ante-
 105 quam poenitere cœpit, contemnere. Est apud
 Heraclitum physicum de principe Ephesio

rum Hermodoro: *universos, ait, Ephesios esse morte multandos, quod, cum civitate expellerent Hermodorum, ita locuti sint: Nemo de nobis unus excellat: sin quis exstiterit, alio in loco, & apud alios sit. An hoc non ita fit omni in populo? nonne omnem exsuperantiam virtutis oderunt? quid? Aristides (malo enim Græcorum, quam nostra proferre) nonne ob eam causam expulsus est patria, quod præter modum justus esset? Quantis igitur molestiis vacant, qui nihil omnino cum populo contrahunt? quid est enim dulcius otio litterato? iis dico litteris, quibus infinitatem rerum atque naturæ, & in hoc ipso mundo coelum, terras, maria cognoscimus.*

Contemto igitur honore, contempta etiam ³⁷ pecunia, quid relinquitur, quod extimescen- ¹⁰⁶ dum sit? exsilium credo, quod in maximis malis ducitur. Id si propter alienam & offensam populi voluntatem malum est; quam sit ea contemnenda, paulo ante dictum est. Sin abesse a patria miserum est; plenæ miserorum provinciæ sunt, ex quibus admodum pauci in patriam revertuntur. At multantur bonis exsules. Quid tum? parumne multa ¹⁰⁷ de toleranda paupertate dicuntur? Jam vero exsilium, si rerum naturam, non ignominiam

nominis quærimus, quantum demum a perpetua peregrinatione differt? in qua ætates suas philosophi nobilissimi consumserunt, Xenocrates, Crantor, Arcesilas, Lacydes, Aristoteles, Theophrastus, Zeno, Cleanthes, Chrysippus, Antipater, Carneades, Panætius, Clitomachus, Philo, Antiochus, Posidonius, innumerabiles alii; qui semel egressi, nunquam domum revertere. At enim sine, ignominia afficere sapientem: de sapiente enim hæc omnis oratio est, cui jure id accidere non possit. nam jure exsulantem consolari non oportet. Postremo ad omnes casus facillima ratio est eorum, qui ad voluptatem ea referunt, quæ sequuntur in vita, ut, quocunque hæc loco suppeditent, ibi beate queant vivere. Itaque ad omnem rationem Teucris vox accommodari potest,

Patria est, ubicunque est bene.

Socrates quidem cum rogaretur, cuiatem se esse diceret, *Mundantum*, inquit: totius enim mundi se incolam & civem arbitrabatur. Quid T. Albutius? nonne animo æquissimo Athenis exsul philosophabatur? cui tamen illud ipsum non accidisset, si in republica quiescens, Epicuri legibus paruisset. Qui enim beator

Athe-

Athenis Metrodorus? aut Plato Xenocratem vincebat, aut Polemo Arcefilam, quo effet beatior? Quanti vero ista civitas æstimanda est, ex qua boni sapientesque pelluntur? Demaratus quidem, Tarquinii, regis nostri, pater, tyrannum Cypselum quod ferre non poterat, fugit Tarquinius Corintho, & ibi suas fortunas constituit, ac liberos procreavit. Num 110 stulte anteposuit exilii libertatem domesticæ servituti? Jam vero motus animi, sollicitudines, ægritudinesque oblivione leniuntur, traductis animis ad voluptatem. Non sine causa igitur Epicurus ausus est dicere, semper in pluribus bonis esse sapientem, quia semper sit in voluptatibus. Ex quo effici putat ille, quod quærimus, ut sapiens semper beatus sit.

Etiamne, si sensibus carebit oculorum, si 111 aurium? Etiam: nam ista ipsa contemnit. Primum enim horribilis ista cæcitas quibus tandem caret voluptatibus? cum quidam etiam disputent, ceteras voluptates in ipsis habitare sensibus; quæ autem adspectu percipiantur, ea non versari in oculorum ulla jucunditate: ut ea, quæ gustemus, olfaciamus, tractemus, audiamus, in ea ipsa, ubi sentimus, parte versentur; in oculis tale ni-

hil fit. Animus accipit quæ videmus: animo autem multis modis variisque delectari licet, etiam si non adhibeatur adspectus. Loquor enim de docto homine & erudito, cui vivere est, cogitare: sapientis autem cogitatio non ferme ad investigandum adhibet oculos ad-
 112 vocatos. Etenim si nox non adimit vitam beatam, cur dies nocti similis adimat? nam illud Antipatri Cyrenaici est quidem paulo obscœnium, sed non absurda sententia est: cuius cæcitatem cum mulierculæ lamentarentur, *Quid agitis?* inquit: *an vobis nulla videtur voluptas esse nocturna?* Appium quidem veterem illum, qui cæcus annos multos fuit, & ex magistratibus, & ex rebus gestis intelligimus, in illo suo casu nec privato, nec publico muneri defuisse. C. autem Drusi domum compleri a consultoribus solitam accepimus: cum, quorum res esset, sua ipsi non videbant, cæcum adhibebant ducem. Pueris nobis, Cn. Aufidius prætorius & in senatu sententiam dicebat, nec amicis deliberantibus deerat, & Græcam scribebat historiam,
 39 & videbat in litteris. Diodotus Stoicus, cæ-
 113 cus, multos annos domi nostræ vixit. Is vero, quod credibile vix esset, cum in philosophia multo etiam magis assidue, quam antea,

versaretur, & cum fidibus Pythagoreorum more uteretur, cumque ei libri noctes & dies legerentur, quibus in studiis oculis non egebat: tum quod sine oculis fieri posse vix videtur, geometriæ munus tuebatur, verbis præcipiens discantibus, unde, quo, quamque lineam scriberent. Asclepiadem ferunt, non ignobilem Eretricum philosophum, cum quidam quæreret, quid ei cæcitas attulisset, respondisse, *Puero ut uno esset comitator*. Ut enim vel summa paupertas tolerabilis sit, si liceat, quod quibusdam Græcis quotidie; sic cæcitas ferri facile possit, si non desint subsidia valetudinum. Democritus, luminibus amissis, alba scilicet, & atra discernere non poterat: at vero bona, mala; æqua, iniqua; honesta, turpia; utilia, inutilia; magna, parva poterat; & sine varietate colorum licebat vivere beate; sine notione rerum non licebat. Atque hic vir impediri etiam animi aciem adspectu oculorum arbitrabatur; & cum alii sæpe, quod ante pedes esset, non viderent, ipse infinitatem omnem peregrinabatur, ut nulla in extremitate consisteret. Traditum est etiam, Homerum cæcum fuisse. At ejus picturam, non poesim, videmus. Quæ regio, quæ ora, qui locus Græciæ, quæ spes

cies formæ, quæ pugna, quæ acies, quod remigium, qui motus hominum, qui ferarum, non ita expictus est, ut, quæ ipse non viderit, nos ut videremus effecerit? quid ergo aut Homero ad delectationem animi ac voluptatem, aut cuiquam docto defuisse unquam
 115 arbitramur? An, ni ita se res haberet, Anaxagoras, aut hic ipse Democritus, agros & patrimonia sua reliquissent? huic discendi quærendique divinæ delectationis toto se animo dedissent? Itaque augurem Tiresiam, quem sapientem fingunt poetæ, nunquam inducunt deplorantem cæcitatem suam: at vero Polyphemum Homerus cum immanem ferumque finxisset, cum ariete etiam colloquentem facit, ejusque laudare fortunas, quod, qua vellet, ingredi posset, &, quæ vellet, attingere. Recte hic quidem: nihilo enim erat ipse Cy-
 40 clops, quam aries ille, prudentior. In sur-
 116 ditate vero quidnam est mali? erat surdaster M. Crassus; sed aliud molestius, quod male audiebat; etiam si, ut mihi videbatur, injuria, [Epicurei] nostri Græce fere nesciunt, nec Græci Latine. Ergo hi in illorum, & illi in horum sermone surdi: omnesque nos in iis linguis, quas non intelligimus, quæ sunt innumerabiles, surdi profecto sumus. At vocem citharoedi non

audiunt: ne fridorem quidem ferræ tum, cum acuitur; aut grunnitum, cum jugulatur sus; nec, cum quiescere volunt, fremitum murmurantis maris. Et, si cantus eos forte delectant, primum cogitare debent, antequam hi sint inventi, multos beate vixisse sapientes; deinde multo maiorem percipi posse legendis his, quam audiendis, voluptatem. Tum, ut paulo ante cæcos ad aurium traducebamus vo- 117
luptatem, sic licet surdos ad oculorum. Etenim qui secum loqui poterit, sermonem alterius non requireret.

Congerantur in unum omnia, ut idem oculis & auribus captus sit: prematur etiam doloribus acerrimis corporis; qui primum per se ipsi plerumque conficiunt hominem: si forte longinquitate producti vehementius tamen torquent, quam ut causa sit, cur ferantur; quid est tandem, dii boni! quod laboremus? portus enim præsto est, [quoniam mors ibidem est,] æternum nihil sentienti receptaculum. Theodorus Lyfimacho mortem minitanti: *Magnum vero, inquit, effecisti, si cantharidis vim consecutus es.* Paulus Persæ de- 118
precanti, ne in triumpho duceretur: *In tua id quidem potestate est.* Multa primo die, cum

de ipsa morte quæreremus; non pauca etiam postero, cum ageretur de dolore, sunt dicta de morte; quæ qui recordetur, haud sane periculum est, ne non mortem aut optandam, 41 aut certe non timendam putet. Mihi quidem in vita, servanda videtur illa lex, quæ in Græcorum conviviiis obtinetur: *Aut bibat, inquit, aut abeat.* Et recte. Aut enim fruatur aliquis pariter cum aliis voluptate potandi; aut, ne sobrius in violentiam vinolentorum incidat, ante discedat: sic injurias fortunæ, quas ferre nequeas, defugiendo relinquant. Hæc eadem, quæ Epicurus, totidem verbis dicit & Hieronymus.

119 Quod si ii philosophi, quorum ea sententia est, ut virtus per se ipsa nihil valeat; omneque, quod honestum nos & laudabile esse dicimus, id illi cassum quiddam, & inani vocis sono decoratum esse dicant; & tamen semper beatum censent esse sapientem: quid tandem a Socrate & Platone profectis philosophis faciendum putes? quorum alii tantam præstantiam in bonis animi esse dicunt, ut ab 120 his corporis & externa obscurentur. Alii autem hæc ne bona quidem ducunt: in animo reponunt omnia. Quorum controversiam solebat tanquam honorarius arbiter judicare Car-

neades. Nam cum, quæcunque bona Peripateticis, eadem Stoicis commoda viderentur: neque tamen Peripatetici plus tribuerent divitiis, bonæ valetudini, ceteris rebus generis ejusdem, quam Stoici: cum ea, re, non verbis ponderarentur; causam esse dissidendi negabat. Quare hunc locum ceterarum disciplinarum philosophi quemadmodum obtinere possint, ipsi viderint. Mihi tamen gratum est, quod de sapientium perpetua bene vivendi facultate dignum quiddam philosophorum voce profitentur.

Sed quoniam mane est eundum, has quin- 121
que dierum disputationes memoria comprehendamus. Equidem me etiam conscripturum arbitror. Ubi enim melius uti possumus hoc, cuicunque est, otio? ad Brutumque nostrum hos libros alteros quinque mittemus; a quo non modo impulsus sumus ad philosophicas scriptiones, verum etiam laceffiti. In quo quantum ceteris profuturi simus, non facile dixerimus: nostris quidem acerbissimis doloribus, variisque, & undique circumfusus molestiis, alia nulla potuit inveniri levatio.